

درخشان آینده‌ای نوید بخش خلاقیت،

برای همه افراد بشر

دکتر حسن قاسم‌زاده

مقدمه

علمی گسترده درآمده و آموزش، پژوهش و توسعه در مقیاسی وسیع در آن رو به گسترش بوده است.

تغییرات پرشتاب در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فنی، فناوریانه و... از راه‌هایی که خود نتیجه خلاقیت و نوآوری‌های این عصر است و از سویی برخورد با چنین تحولاتی، خود مستلزم خلاقیت و نوآوری است؛ به همین دلیل امروزه خلاقیت نه صرفاً یک دانش تجملی، یک نیاز یا یک ضرورت بلکه برای تمامی جوامع بشری شرط بقاست.

امروز بیش از ۹۰ درصد دانشمندان تاریخ زنده‌اند چرا که مخترعانی در زمره ادیسون کم نیستند و در نتیجه دستاوردهای علمی، اختراعات و اکتشافات این دانشمندان، حجم عظیم

خلاقیت در سراسر تاریخ بشر حایز اهمیت بسیاری بوده است ولی امروزه دلایل اهمیت آن به‌طور قابل ملاحظه‌ای متفاوت از گذشته است. در گذشته خلاقیت دانشی جامع به‌شمار نمی‌رفت بلکه اساساً با تلاش و حتی ریاضت افراد خلاق و سرانجام به‌صورت نوعی الهام، و به‌گونه‌ای تصادفی به نتیجه نهایی می‌رسید.

تقریباً از ۵۰ سال گذشته تا امروز خلاقیت از حالت تصادفی خارج شده‌است و افراد می‌توانند به‌گونه‌ای سنجیده و روشمند به خلق ابداعات، اختراعات و اکتشافات نایل آیند. به عبارت دیگر خلاقیت طی نیم‌قرن گذشته به صورت یک رشته

اطلاعات و دانش‌های کشف و انباشت شده در زمینه‌های علمی، فنی، فناوریانه و ...، چنان رو به فزونی است که یادگیری برپایه نظام آموزشی امروز - که اصولاً برپایه محفوظات است - بسیار مشکل بلکه غیرممکن است. به عبارت دیگر، دانش کارشناسی حاصل از یک دوره آموزش دانشگاهی و حتی پایین‌تر، که روزی تا پایان عمر برای فرد کفایت می‌کرد، امروزه چند صباحی بیش نخواهد پایید و «زگهواره تا گور دانش بجوی» دیگر نه تنها یک فضیلت که شرط بقاست. بنابراین آنچه مورد نیاز است نه انباشت اطلاعاتی - که به سرعت منسوخ می‌شود - نیست بلکه یادگیری و نحوه یادگیری است. از آن جا که پیش‌بینی آنچه حتی در آینده نزدیک مورد نیاز است، امکان‌پذیر نیست، کسب توانایی حل مسائلی که از ماهیت آن‌ها بی‌خبریم ضرورت می‌یابد، و این همان خلاقیت و حل خلاق مسائل است.

با توجه به این وضعیت، خلاقیت و حل خلاق مسائل در سراسر جهان اهمیت شایسته‌ای یافته است و دانش‌پژوهان بسیاری از کشورها، به شیوه‌های مختلف و در زمینه‌های متعدد، روش‌ها و فرایندهای خلاقیت و حل خلاق مسائل را فرامی‌گیرند. به عبارت دیگر، خلاقیت اکنون در مسیر فراگیر شدن است.

در کشور ما، در خصوص برخی از جنبه‌های خلاقیت، مطالعاتی انجام شده و کتب و مقالاتی، ارائه شده است. همچنین، این مقوله از طریق تدریس و مشاوره مورد توجه قرار گرفته و اقداماتی در این زمینه به عمل آمده است (۱۳۷۵، قاسم‌زاده، ۱۳۷۷، اسبورن). در این خصوص، سه جنبه مهم خلاقیت قابل طرح است که عبارتند از:

۱- حل خلاق مسائل،

۲- استعدادهای خلاقیت،

۳- انگیزه خلاقیت.

حل خلاق مسائل

در روش حل خلاق مسائل، می‌توان تعاریف خلاقانه گوناگونی عرضه کرد و برای هر تعریف نیز ایده‌های متعددی در نظر گرفت و سرانجام با روش‌های ارزیابی خلاق، بهترین ایده‌ها را ارزیابی کرد. مرحله مهم و نهایی در حل خلاق مسائل روش پیاده‌سازی بهترین ایده‌هاست که در این مرحله نیز از روش‌های

خلاقانه استفاده می‌شود. مجموع این تلاش‌ها سرانجام به تولید محصول یا عرضه خدمتی نوآورانه یا دست‌کم ایجاد خلاقیت در تمامی اهدافی که برای نیل به آن‌ها از روش‌های حل خلاق مسائل استفاده می‌شود، خواهد انجامید.

به‌طور کلی، حل خلاق مسائل فرایندی چندمرحله‌ای است. مهم‌ترین تعریف از فرایند حل خلاق مسائل را اسبورن در کتاب معروف و کلاسیک خود (۱۳۷۷، اسبورن) عرضه کرده است. از این کتاب به‌منزله کتاب مرجع در زمینه خلاقیت و حل خلاق مسائل آن استفاده می‌شود. البته بعد از سیدنی جی پارتز، (Parnes et al 1977; Noller & Parnes, 1976) که از همکاران نزدیک اسبورن در زمینه آموزش و پرورش خلاقیت بوده، فرایند وی را تعدیل نمود و این فرایند به‌نام فرایند حل خلاق مسائل اسبورن - پارتز معروف شد (قاسم‌زاده) که امروز به علت سهولت یادگیری و مؤثر بودن آن، پرکاربردترین روش و پایه بسیاری از پژوهش‌های بعدی است (Isaksen, 1998).

لازم به ذکر است که روش‌های حل خلاق مسائل باید در مواردی به‌کار برده شوند که مسئله یا معضل مورد نظر قبلاً هرگز بررسی نشده یا دست‌کم راه‌حل‌ها و روش‌های پیاده‌سازی آن در دسترس حل‌کننده مسئله قرار نداشته باشد. در ضمن حل خلاق مسائل از آن جهت حائز اهمیت است که از نوع مسئله مستقل است و در هر زمینه‌ای که معضل وجود داشته باشد و برای آن راه حل خلاق مورد نظر باشد - زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی، علمی، تکنولوژیک، شخصی، خانوادگی، ... قابل کاربرد است.

استعدادهای خلاقیت

در این نگرش به موضوع خلاقیت، توانایی‌ها و مهارت‌هایی شناسایی شده که مجموعاً استعداد خلاقیت را تشکیل می‌دهند (تورنس، ۱۳۷۵: Guilford, 1977). نی‌پال‌تورنس از مشهورترین دانشمندان در این زمینه است که بیش از هزار کتاب و مقاله درباره پژوهش‌های مشترک او و همکاران و دانشجویانش وجود دارد.

خلاصه‌ای از پژوهش‌های تورنس در زمینه توانایی‌ها و مهارت‌های خلاقیت در کتاب استعدادها و مهارت‌های خلاقیت و راه‌های آزمون و پرورش آنها (تورنس، ۱۳۷۵) آمده است.

در این کتاب شانزده توانایی و مهارت شناسایی شده که هریک جنبه‌ای از خلاقیت یک فرد را تشکیل می‌دهد. تورنس هریک را تعریف، پرورش و ارزیابی آن‌ها را عرضه و برای هریک، یا مجموعه‌ای از آن‌ها تمرین‌های متعددی طرح کرده است. از جمله این توانایی‌ها ابتکار، بازفکری، انعطاف و روان‌فکری یا سیلان ایده‌ها (توانایی ایجاد تعدادی ایده در واحد زمان) است. از کاربردهای این جنبه از خلاقیت شناسایی افراد خلاق است که تورنس بدین منظور آزمون‌های مشهور خود، آزمون‌های تفکر خلاق تورنس را تدوین کرده است که سالهاست پرکاربردترین مجموعه آزمون‌های تفکر خلاق است.

بدیهی است استفاده از تمرین‌هایی که این توانایی‌ها را پرورش می‌دهند، در پرورش خلاقیت فرد بسیار مؤثر و حائز اهمیت است.

انگیزه خلاقیت

ترزا آمابلی، رئیس مرکز پژوهش‌های دانشکده بازرگانی دانشگاه هاروارد، همراه با همکاران و دانشجویانش، بیشترین پژوهش‌ها را در خصوص انگیزه خلاقیت انجام داده است (Amabile, 1996). وی در کتاب شکوفایی خلاقیت کودکان (آمابلی، ۱۳۷۷)، به تفصیل سه جزء خلاقیت را که عبارت است از مهارت در زمینه مربوط، مهارت‌های تفکر خلاق، رفتار و عملکرد خلاق و انگیزه درونی، مورد بحث قرار می‌دهد. در فصل جداگانه‌ای مهم‌ترین عامل مؤثر در خلاقیت را شرح می‌دهد. وی بر این نکته تأکید می‌کند که اگر افراد در درجه اول به علت علاقه، لذت و رضایت حاصل و چالش کار به انجام آن مبادرت کنند (نه از طریق انگیزه‌ها یا فشارهای برونی) در خلاق‌ترین شرایط قرار خواهند گرفت. آمابلی این اصل را اصل انگیزه درونی خلاقیت می‌نامد.

برای اطمینان از این‌که کودک در زمینه خاصی از فعالیت خود دارای انگیزه درونی یا انگیزه برونی است، آمابلی آزمونی عرضه کرده است که به پدر و مادران و مربیان در این زمینه کمک می‌کند و بدین ترتیب ابزار لازم برای برخورد با این مهم‌ترین چالش بزرگسالان در پرورش خلاقیت کودکان - کمک به کودک دریافتن محل تقاطع خلاقیت خود یعنی زمینه‌ای که استعدادها، مهارت‌ها و علاقه کودک بر یکدیگر منطبق و

هماهنگ اند - در دسترس آن‌ها قرار می‌گیرد.

لازم به ذکر است که روش‌ها و مفاهیم کتاب درباره بزرگسالان نیز قابل تعمیم است. برای مثال، می‌توان مدیران یک سازمان را به والدین، کارکنان را به کودکان و محیط سازمان را به محیط خانواده تشبیه کرد. آمابلی در آخر کتاب پرسشنامه‌ای تدوین کرده است که پاسخ کودک به آن پرسش‌ها مناسب بودن یا نبودن محیط خانواده برای پرورش خلاقیت کودک را مشخص می‌کند. با عرضه این پرسشنامه به کارکنان یک سازمان به سهولت می‌توان مناسب بودن یا نبودن محیط سازمان برای تسهیل بروز خلاقیت کارکنان را بررسی کرد.

اگرچه آمابلی در این کتاب بر اصل انگیزه درونی خلاقیت تأکید دارد، ولی در یک طرح جامع پژوهشی درباره حمایت از خلاقیت کارآفرینان، به این نتیجه رسیده است که نوع ویژه‌ای از انگیزه بیرونی می‌تواند در خدمت انگیزه درونی قرار گیرد. به این شکل که هر نوع عامل بیرونی که احساس کفایت فرد را حمایت می‌کند، یا درگیری عمیق فرد را با اصل کار توانمند سازد، بدون آن‌که احساس خودمختاری وی را تحلیل برد، باید به انگیزش درونی خواهد افزود... آمابلی این نوع عوامل را انگیزش هم‌نیروزی (synergistic) برونی می‌نامد. همچنین، پاداش‌هایی که کفایت فرد را بدون آن‌که حاکی از کنترل باشند یا فرد را قادر به انجام کارهای جالبی کنند، می‌توانند به‌عنوان انگیزش‌های هم‌نیروزی برونی عمل کنند.

علاوه بر موارد فوق، مطالعاتی نیز در زمینه آموزش خلاقیت انجام شده که تجارب سازمان‌های موفق امریکا در امر آموزش خلاقیت، همچنین چگونگی آغاز و تداوم کار را عرضه می‌کند (قاسم‌زاده، ۱۳۷۵). در این مطالعات شیوه تعمیم این تجارب به اختصار بیان گردیده و پیشنهادهایی برای آغاز کار آموزش خلاقیت در کشور، در سازمان‌های مختلف و به‌ویژه سازمان‌های آموزشی عرضه شده است: یعنی براساس مطالب سه‌گانه فوق و تجارب سازمان‌های امریکایی می‌توان روح خلاقیت را اساس و راهنمای برگزاری دوره‌های آموزش خلاقیت در صنعت و در آموزش و پرورش، به‌منزله مطالب یک دوره آموزش خلاقیت در تمامی رشته‌های دانشگاهی، و هرکجا آموزش و کاربرد خلاقیت مدنظر باشد، قرار داد.

بخش بعدی این مقاله، که خلاصه‌ای از کتاب آینده خلاقیت

و خلاقیت آینده (جورج لند و دکتر بت جارمن، ترجمه قاسم‌زاده، ۱۳۷۹) است، آینده‌درخشانی را به تصویر کشیده که در آن جهان به نفع همه افراد و جوامع بشری کار می‌کند. چنان‌که خواهیم دید، روش‌ها و مفاهیم کتاب نه صرفاً مطالبی نظری بلکه مطالبی است که به نحوی گسترده در سراسر جهان مورد استفاده قرار گرفته و نتایج مطلوبی به بار آورده است.

خلاقیت و آینده

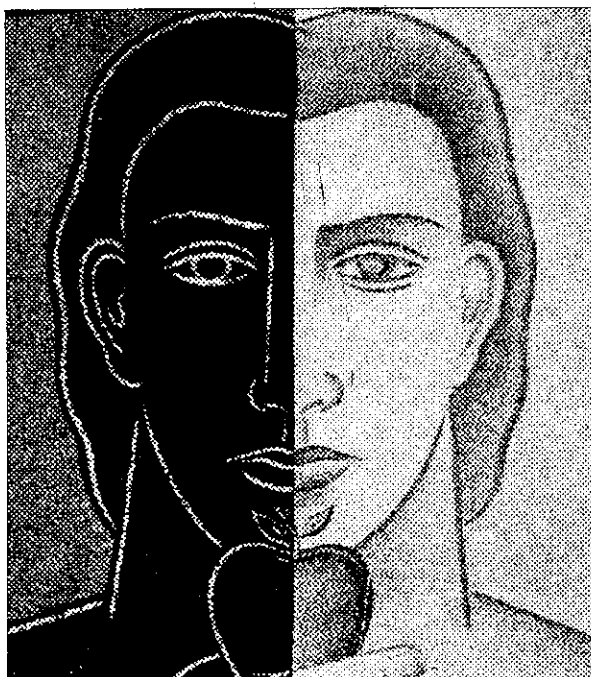
موضوع خلاقیت به دلیل گسترش فراوان و توسعه آموزش و پژوهش در آن در سراسر جهان بسیار فراتر از موضوع یک مقاله است. بنابراین هدف ما بررسی این موضوع نیست بلکه هدف اصلی این مقاله معرفی حقایق، مفاهیم و روش‌هایی است که نشان دهنده شباهت روند رشد و تکامل در طبیعت با فرایندی است که انسان در هنگام تفکر خلاق از آن بهره می‌جوید که در نتیجه ماهیت تغییرات پرشتاب و حیرت‌انگیز امروز به نحوی بسیار گویا و باورکردنی روشن می‌شود و بر همین اساس مشخص می‌شود که چرا امروز انسان در مقابل تغییرات این چنین فلج شده است و سرانجام آشکار می‌شود که در این عصر قوانین جدیدی حاکم است که با جهان‌بینی متعارف امروزی تفاوت‌های اساسی دارد و مادامی که بشر بر پایه این قوانین جدید فکر و عمل نکند قادر به برخورد با مشکلات این عصر نخواهد بود.

این قوانین و جهان‌بینی جدید از آن جهت حائز اهمیت است که خصومت، تبعیض، جنگ، استثمار و سایر خصیصه‌های غیرانسانی را مردود دانسته و مانع حل مسائل امروز افراد، سازمان‌ها، جوامع و به‌طور کلی جهان می‌داند. کسانی که این موضوع را کشف کرده‌اند - نویسندگان کتاب آینده خلاقیت و خلاقیت آینده (جورج لند و دکتر جارمن، ۱۳۷۹) - با استفاده از روش‌ها و مفاهیم حاصل از این کشفیات سازمان‌های بسیاری را در سراسر جهان (به‌ویژه در کشورهای پیشرفته) از زوال حتمی نجات داده و سازمان‌های دیگری را به سوی موفقیت سوق داده‌اند. آنها آینده بالقوه درخشانی را، که به گفته خودشان «به نفع همه کار می‌کند» نوید می‌دهند و معتقدند که امروز در تمامی فعالیت‌های انسانی، موفقیت به شرطی حاصل می‌شود که در محیط کنار و زندگی و در همه روابطمان با دیگران نه تنها

اصل دوستی و احترام متقابل را رعایت کنیم و از تبعیض بپرهیزیم، بلکه حتی به‌جد در جست‌وجوی افرادی از نژادها، قومیت‌ها، ادیان و فرهنگ‌های متفاوت باشیم تا با بهره‌مند شدن از تنوع حاصل به غنای محیط بیفزاییم.

یکی دیگر از اصول دیدگاه «جهان‌بینی خلاق»، آن است که «با زیستن براساس ارزش‌های مشترک، دنیا را به مکان بهتری برای زندگی تبدیل کنیم». اگر اصول جهان‌بینی خلاق به اندازه کافی گسترش یابد (با توجه به نتایج حاصل از کاربرد وسیع آن‌ها، احتمال چنین گسترشی بسیار بالا به نظر می‌رسد) صلح و دوستی و آرامش فراگیر خواهد شد. به عبارت دیگر، رعایت انسانیت در کسب و کار، تجارت، مدیریت، سیاست و خلاصه در همه جا امری ضروری و حیاتی است. این همان پیامی است که در طول تاریخ بشر، متفکران، مصلحان و پیامبران بر آن تأکید کرده‌اند یعنی جهان‌بینی خلاق این پیام‌ها را توسط علم ثابت کرده که - سرانجام - انسان چاره‌ای جز انسانیت ندارد زیرا، چنان‌که خواهیم دید، این قانون طبیعت است.

دکتر جورج لند ضمن پژوهش‌های خود درخصوص کاربرد خلاقیت در زمینه رشد سلول‌ها کشف کرد که سلول‌های بسیار

ریز در فرایند رشد خود دقیقاً همان مراحل را طی می‌کنند که انسان در فرایند تفکر خلاق. دکتر لند کشف خود یعنی همانندی فرایند فوق‌العاده پیچیده تفکر خلاق و رشد سلول‌ها را با دانشمندان برجسته بیولوژی در میان گذاشت و آنها نیز تأیید کردند که فرایند رشد سلول‌ها مانند فرایند تفکر خلاق انسان است.

پژوهش‌های بعدی لند در زمینه‌های بیولوژی، ژنتیک، شیمی، مردم‌شناسی، کیهان‌شناسی و فیزیک اتمی حاکی از آن است که در تمامی این موارد نیز همان فرایند طبیعی خلاقیت وجود دارد. نتیجه این پژوهش‌ها تئوری دگرذیسی لند بود که در کتاب کلاسیک وی، با عنوان رشد کنید یا بمیرید: اصل جامع دگرذیسی (Land, 1973)، به تفصیل شرح داده شده است.

دکتر لند با همکاری دکتر بت جارمن، (که وی نیز در زمینه ماهیت تغییرات دارای تحقیقات و تجارب مدیریتی وسیعی

جامعه و... ارائه می‌کنند. از دیگر بحث‌های اصلی کتاب، روشن کردن ماهیت تغییرات پرشتاب و گیج‌کننده امروز و قرار داشتن تمدن بشر در نقطه انفصال است.

چنان‌که ذکر شد، قوانین و جهان‌بینی هر دوران با دوران‌های دیگر کاملاً متفاوت است و نویسندگان نشان می‌دهند که چگونه بشری که مدت‌هاست با طرز فکر دوران دومی زندگی می‌کند، پس از گذار از نقطه انفصال، که مستلزم تغییر جهان‌بینی دوران دوم به جهان‌بینی خلاق دوران سوم است، به موفقیت دست خواهد یافت. آن‌ها جهان‌بینی خلاق را تشریح کرده و با جهان‌بینی دوران دوم - جهان‌بینی منطقی - مقایسه می‌کنند و به این ترتیب نشان می‌دهند که جهان‌بینی منطقی دوران دوم در این عصر کارساز نیست و برای موفقیت و تطبیق و هماهنگی با تغییرات دوران سوم باید خود را به جهان‌بینی خلاق مجهز کرد. اکنون این اصول به اختصار شرح داده می‌شود.

اصول جهان‌بینی خلاق

جهان‌بینی خلاق دارای سه اصل بنیادی «خلاقیت»، «اتصال» و «کشش آینده» است. از این دریچه می‌توانیم نیروهای طبیعت را - که محرک عصر ما هستند - ببینیم و از آن‌ها استفاده کنیم. با نگاهی به هریک از اصول سه‌گانه دوران سوم، چگونگی رد و قبول توأم تغییرات دوران سوم در سازمان‌ها و جامعه امروز را که مردم آن را به‌طور ناخودآگاه ولی با بصیرت درونی انجام می‌دهند، بررسی می‌کنیم.

خلاقیت

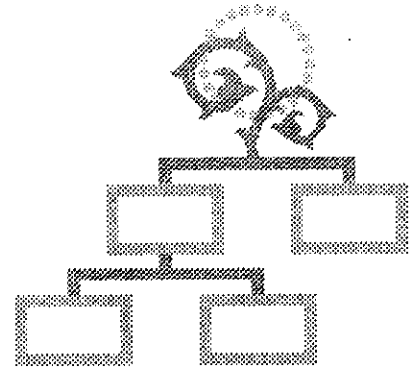
در دوران سوم، فرایند رشد خلاق دستیابی بر امکانات و توانایی‌های دست نیافته یک نظام تأکید می‌کند. در این دوران مسیر فرایندها از منطقی و مستقیم به نوآورانه و ناپیوسته تغییر می‌یابد و راهبرد اساسی انسان درباره روش «حل مسائل» تبدیل به اجزا و سپس بازگشت به کل به روش تدوین فرصت‌های گسترده و ابتکاری حرکت می‌کند. به جای تفکر در خصوص یافتن و به‌کاربردن پاسخ‌های «صحیح» و آزمایش شده سنتی، کمک به ایجاد پیشرفت‌های بی‌نظیر - جدایی اساسی از گذشته - به وجود می‌آید. نظام به‌سوی آفریدن غیرممکن‌ها حرکت کرده و این کار را نه صرفاً با انجام کارها به‌نحوی متفاوت بلکه با

**● سه جنبه مهم خلاقیت، حل خلاق
مسائل، استعدادهای خلاقیت و
انگیزه خلاقیت است.**

است) نتایج این تغییرات خلاق طبیعی را برای تشریح ماهیت تغییرات عصر حاضر و شیوه مدیریتی که موفقیت را در این عصر امکان‌پذیر می‌کند، تعمیم داده‌اند. لند و جارمن نشان می‌دهند که در جریان رشد موجودات، سه دوران مختلف و کاملاً متمایز وجود دارد که قوانین و جهان‌بینی هر دوره با دوره دیگر کاملاً متفاوت، و گذار از یک دوران به دوران بعدی مستلزم تغییر جهان‌بینی یا نوعی انفصال از دوران پیشین است. به این مرحله گذار «نقطه انفصال» اطلاق می‌شود.

فرایند رشد و تغییر در طبیعت را می‌توان به یک فرد، یک سازمان، یک جامعه، یک رابطه زناشویی و به‌ویژه تمدن بشری تعمیم داد. با این کار اصول و قوانین موفقیت از تمامی فعالیت‌های انسانی استخراج می‌شود.

لند و جارمن پس از تشریح سه دوران رشد و تغییر و نقاط انفصال در طبیعت، ماهیت این فرایند را در موارد فوق سازمان

کنند، می‌توانند بر تصویری از استعدادها و توانایی‌های ایده‌آل متمرکز شوند. اساسی‌ترین و عملی‌ترین اصل در هر سازمان (از جمله خانواده) قدرت افرادی است که یک هدف را دنبال می‌کنند و نسبت به آن متعهدند.

کشش آینده‌امروزه نه تنها بین سازمان‌ها بلکه میان تمام بخش‌های جهان اتصال و یکپارچگی به وجود می‌آورد. اکنون دورترین نقاط جهان توسط ماهواره‌های فضایی قابل دسترسی هستند و آنچه اشتاق می‌افتد، گویی در همه جای دنیا و همه نقاط اتفاق افتاده است. ما جهان متصل به هم هستیم و اگر غیر از این فکر کنیم در توهم به سر می‌بریم.

قوانین جدید

برای موفقیت در جهان دوران سوم، باید قوانین کاری منطبق با تغییرات گسترده این دوران اتخاذ کنیم که با تغییرات گسترده‌ای که ما را احاطه کرده است همگرا بوده و از آن‌ها بهره‌جوید. قوانین اصول اساسی جهان‌بینی خلاق، ماورای این نقطه انفصال به ما در سفر تکاملی‌مان سوق خواهد داد.

انجام کارهای متفاوت تحقق می‌بخشد.

اتصال

سدشکنی‌های دوران سوم به علت اتصال و ادغام آنچه و آن‌که جدید و متفاوت است به وقوع می‌پیوندد. اتصال‌های دوران دوم که برپایهٔ مشابهت‌ها و همانندی‌ها استوار است به‌سوی واردکردن تمام بخش‌های نظام - هرچند که متفاوت و در تضاد باشند - تغییر مسیر می‌دهد. انسان‌ها، که به دلیل ترس از عدم اعتماد متقابل از یکدیگر جدا شده‌اند، براساس صراحت و صداقت آشکار، دوستی، اعتماد، احترام واقعی و عشق به شکل زنجیری مستحکم متحد می‌شوند. بخش‌های مجزای نظام گرد هم می‌آیند و در نتیجهٔ موفقیت، جنب‌وجوش و انرژی غیرقابل پیش‌بینی حاصل از پیوند (hybrid) به وجود می‌آید. دوران سوم با پویایی و طراوت اجتماعی شکوفا می‌شود. تمامیتی متقابلاً وابسته، تنوع را ارج می‌نهد چراکه تمامیت بیش از مجموعهٔ اجزای آن است.

آزادکردن گنجایش خلاق

این بعد مستلزم مواردی بدین شرح است:

- تشویق تفکر خلاق جهت ارتقا و گسترش تفکر منطقی،
- تشخیص این‌که هر فرد به‌طور هم‌زمان هم در حال بودن و هم در حال شدن باشد،
- جذب روش‌ها، قوانین و استانداردهای قابل انعطاف و همچنین نقش‌های چندبعدی؛
- پایه‌گذاری فعالیت‌ها بر شیوهٔ منحصر به فرد که با استفاده از آن‌ها هر فرد بتواند برای تبدیل سازمان و جهان به مکانی بهتر برای زندگی، ایفای نقش کند.

متصل کردن تمامی بخش‌های نظام

این بعد موارد زیر را دربرمی‌گیرد:

- ادغام چیزها و کسان جدید و متفاوت و بدین ترتیب پذیرفتن غنای حاصل از گوناگونی توانمند کردن و خودشکوفایی،
- پایه‌گذاری نظام‌های اجتماعی براساس ارتباط مستحکم و وابستگی متقابل،

کشش آینده

افراد و کل تمدن بشری اکنون می‌توانند از فشار و قید الگوهای گذشته رها شوند و در جهت کشش امکانات آینده حرکت کنند. راهبردها به‌جای آن‌که بر محدودیت‌های گذشته و سستی تأکید

— جایگزین کردن اعتماد و همکاری به جای تضاد و رقابت،

— ادغام فعالیت‌ها، نقش‌ها و وظایفی که در گذشته از یکدیگر جدا بوده‌اند.

جایگزینی لنگرگاه گذشته با کشش آینده

این بخش شامل مواردی بدین شرح است:

— خلق تصویری نیرومند و جذاب از یک آینده ایده‌آل و مورد قبول همه،

— تصمیم‌گیری روزانه براساس تصویر جدید و نه بر پایه گذشته،

— حصول اطمینان از این‌که همه مردم فرصت ایفای نقش مشارکت در تصویر جدید را دارند.

روند تکامل تمدن: بشر در نقطه انفصال

در کتاب آینده‌خلاقیت و خلاقیت آینده درباره موارد اجتماعی بحث شده است که از بین این موارد، تمدن بشری تمامی موارد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین جهت خلاصه‌ای از آن عرضه می‌شود.

دوران اول تمدن همان، زمان غارنشینی و صحرانشینی است که بشر در آن زمان مقهور طبیعت بود، خود را جزئی از آن تلقی می‌کرد و برای آن احترام فراوانی قائل بود. جهان‌بینی این دوران تحت تأثیر ارواح قرار داشت. پس از گذار از دوران اول به دوران دوم - گذار از نقطه انفصال اول - اقتصاد از شکار حیوانات و استفاده از میوه و برگ درختان، به اقتصاد با ثبات کشاورزی تغییر یافت ولی جهان‌بینی روح‌گرای دوران اول مدت‌ها ادامه داشت و اگرچه عملاً از حدود ده هزارسال پیش جهان‌بینی حاکم بر اقتصاد، جهان‌بینی منطقی بود اما این جهان‌بینی فقط پس از آن‌که چینی‌ها و هندیان و یونانیان، منطق و علت و معلول را کشف کردند، با تأخیری چند هزارساله در زندگی روزمره و نه صرفاً اقتصاد به‌عنوان جهان‌بینی حاکم پذیرفته شد.

اکنون در نقطه انفصال دوم - گذار از دوران دوم به دوران سوم - تأخیری مشابه رخ داده است. بدین معنی که اقتصاد زندگی بشر از اوایل قرن بیستم تاکنون برپایه کشفیات دوران

سوم فیزیک مدرن و تحت تأثیر فناوری‌های حاصل از این کشفیات قرار داشته است، نزدیک به یک قرن است که در دوران سوم قرار دارد. اما جهان‌بینی و شیوه نگرش به جهان را با دیدگاه دوران دوم - جهان‌بینی منطقی - ارزیابی و مسائل فردی، سازمانی، اجتماعی، سیاسی و... را با این جهان‌بینی تجزیه و تحلیل می‌کند در حالی‌که جهان در نقطه انفصال دوم - گذار از دوران دوم به دوران سوم - قرار دارد و باید جهان‌بینی دوران سوم نیز حاکم باشد.

از ویژگی‌های این نقطه انفصال آن است که سازمان‌های صنعتی - بازرگانی، سیاستمداران و احزاب سیاسی، بنگاه‌های غیرانتفاعی و خیریه برای حل مشکلات فزاینده خویش که خود نتیجه تداوم جهان‌بینی دوران دوم، به جای کاربرد اصول دوران سوم است، هرچه بیشتر تلاش می‌کنند نتایج معکوس به دست می‌آورند و در مشکلات بیشتری غرق می‌شوند. لند و جارمن چاره‌کار را تغییر دیدگاه و عملکرد برپایه جهان‌بینی خلاق می‌دانند.

عملی بودن مفاهیم و روش‌های جهان‌بینی خلاق

لند و جارمن درباره عملی بودن مفاهیم و روش‌های جهان‌بینی خلاق براین اعتقادند که: «بیش از هر چیز، بیشترین کوششمان را برای به‌کار بردن این مفاهیم در زندگی شخصی و خانوادگی خود صرف می‌کنیم و این‌ها صرفاً ایده‌هایی تئوریک نیستند. علاوه برآن، این مفاهیم به وسیله هزاران فرد و گروه‌های متعدد در سراسر جهان مورد استفاده قرار گرفته است و آن‌ها این کشفیات و ایده‌ها را با موفقیت در زندگی شخصی خود و در سازمان‌های کوچک و بزرگ به‌کاربرده‌اند.» (لند، جورج و همکاران، ۱۳۷۹).

علاوه براین، بررسی‌های خارج از کتاب مؤید آن است که مدت‌هاست سازمانی به رهبری لند و جارمن، مدیریت و عملکرد برپایه جهان‌بینی خلاق را در بسیاری از سازمان‌های کشورهای پیشرفته صنعتی اجرا کرده و دست‌کم بیست‌وشش سازمان تحت لیسانس آن‌ها در ایالت‌های مختلف آمریکا، در برزیل، مکزیک و استرالیا برای پیاده‌سازی روش‌ها و مفاهیم جهان‌بینی خلاق فعالیت می‌کنند.

با آن‌که تغییرات شگرفی در نتیجه اتخاذ جهان‌بینی خلاق در

مؤسسات بازرگانی، صنعتی، دولتی، غیرانتفاعی و... به وجود آمده، بازم ساده‌نگری است اگر انتظار داشته باشیم در آینده بسیار نزدیک، در سطح یک جامعه شاهد تغییر «جهانبینی منطقی» به «جهانبینی خلاق» باشیم. چنان‌که گفته شد، گذار از نقطه انفصال اول و ورود به دوران دوم، هزاران سال به طول انجامید، اما اکنون در حالی‌که از آغاز ورود به اقتصاد و فناوری‌های دوران سوم بیش از صد سال نمی‌گذرد، با توجه به سرعت پرشتاب تغییرات در این عصر، شاید از دوران سوم چندان دور نباشیم.

آینده کاربرد مدیریت دوران سوم

باید توجه داشت که بشر در طی ده هزار سال، به تدریج جهانبینی منطقی را پذیرفته و سرانجام آن را مانند تنفس (به همان اندازه ناخودآگاه) به صورت جزئی از سرشت خود درآورده و در تمامی ابعاد زندگی به صورت اصل قرار داده است. از این رو تغییر این جهانبینی به جهانبینی خلاق، چندان آسان نیست. با این وجود تردیدی نیست که افراد و سازمان‌ها، حتی در کشورهای در حال توسعه، به‌طور بالقوه توانایی اتخاذ جهانبینی خلاق را دارند. در سطح جامعه کار بسیار پیچیده‌تر است ولی بدیهی است در بین کشورهای در حال توسعه کشورهای که در مرحله بالایی از توسعه اقتصادی، اجتماعی و فناوری قرار دارند و یا دست‌کم در تصمیم‌گیری‌های ملی‌شان درجه بالایی از خردگرایی وجود دارد، توانایی گذار از نقطه انفصال دوم را خواهند داشت. در این صورت شاید پدیده «دیرآغازگری» (late Starter) به منزله یک راهبرد - چنان‌که در توسعه برپایه فناوری صادق بوده است - در این زمینه نیز قابل تعمیم باشد.

در خصوص تعمیم راهبرد «دیرآغازگری» در گذار از نقطه انفصال دوم، نکته ذیل قابل تعمق است: نویسندگان کتاب مذکور معتقدند که تاریخ‌نویسان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی بر این نکته توافق دارند که تقریباً ۲ درصد از انسان‌ها به اختراعات و اکتشافاتی دست یافته‌اند که دنیا را تا این مرحله به پیش‌برده است. حال با توجه به این‌که امروز خلاقیت فقط به افراد معدودی اختصاص ندارد بلکه در دسترس تمامی افراد جامعه است، جامعه‌ای که بتواند از خلاقیت اعضای بیشتری

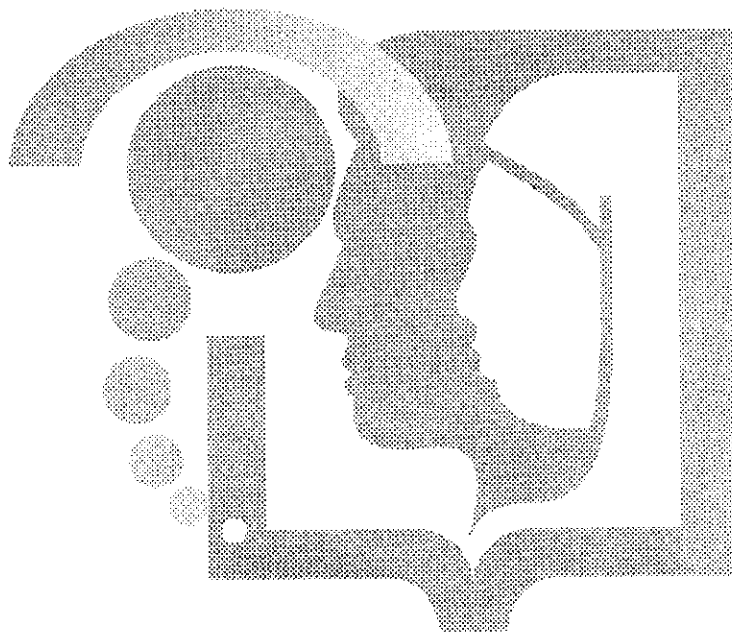
● بشر به تدریج جهان بینی منطقی را پذیرفته و سرانجام آن را مانند تنفس به صورت جزئی از سرشت خود در آورده و در تمامی ابعاد زندگی به صورت اصل قرار داده است.

بهره‌جوید، فاصله‌اش با کشورهای پیشرفته، نسبت به فاصله‌های نجومی فعلی، به مراتب کمتر خواهد شد. چنین فاصله‌های قابل ملاحظه‌ای می‌تواند بین کشورهای پیشرفته به وجود آید، به‌ویژه اگر کشوری فقط از راه‌های مرسوم پرورش خلاقیت (که در بخش اول این مقاله به‌طور خلاصه شرح داده شد) استفاده نکرده و از فناوری مدیریت نقطه انفصالی و جهانبینی خلاق بهره بگیرد.

به هر حال این واقعیت‌ها برای همه کشورها می‌تواند یک هشدار و نیز یک فرصت باشد. شاید برای کشورهای در حال توسعه که برای همگام شدن با پیشرفت‌های این عصر عزم راسخی دارند، اتخاذ جهانبینی خلاق یک راهبرد مناسب «دیرآغازگری» باشد. قدر مسلم لند و جارمن حرف‌های تازه‌ای دارند که می‌تواند برای سازمان‌های اقتصادی، صنعتی، آموزشی، پژوهشی، دولتی ... جهان و به‌ویژه برای رهبران جوامعی که به هماهنگی با روند پیشرفت سریع روز متعهدند، الگویی باشد تا

● جهان بینی خلاق
دارای سه اصل
بنیادی خلاقیت،
اتصال و کشش آینده
است.

به نحوی قانع کننده و باورکردنی، آنچه را در پس روند تلاطم، پرشتاب و شگفت‌انگیز و گیج‌کننده امروز قرار دارد، ترسیم می‌کنند، خاصه آن‌که آینده را نه گسترشی از گذشته بلکه تبلوری از تصویر خلاق و بدیعی می‌دانند که شخص، سازمان و جامعه برای خود تدوین و تدبیر می‌کنند. از این‌رو شناخت مدل مزبور، که ماهیت تغییرات امروز را به ما معرفی می‌کند، می‌تواند در برنامه‌ریزی آینده (از جمله در کشور ما) بسیار مفید و حتی ضروری تلقی شود.

به اعتقاد نگارنده، کتاب **آینده خلاقیت و خلاقیت آینده**، تصویری شورانگیز و درخشان از آینده را ترسیم می‌کند. این تصویر، انسانی شدن جامعه بشری و صلح و دوستی بین ملت‌ها را دست‌کم در حد بالقوه نوید می‌دهد؛ که با توجه به گستردگی کاربرد آن نه امروز و فردا اما شاید در آینده‌ای نه چندان دور شاهد آن باشیم.

امید است این مختصر بتواند پیام‌های اصلی کتاب را بیان کند و شور و شوق تصور جهان آینده را در خواننده به وجود آورد.

ماخذ

۱- اسبورن، الکس. اف. پرورش استعداد همگانی ابداع و خلاقیت،

ترجمه حسن قاسم‌زاده، انتشارات نیلوفر، چاپ سوم، پاییز ۱۳۷۷.
۲- قاسم‌زاده، حسن. **حل خلاق مسائل اسبورن - پارتز**، نشر فصیحه، در دست انتشار.
۳- تورنس، نی‌بال. **استعدادها و مهارت‌های خلاقیت و راه‌های آزمون و پرورش آن‌ها**، ترجمه حسن قاسم‌زاده، نشر دنیای نو، چاپ دوم، زمستان ۱۳۷۵.
۴- آمابلی، ترزا. **شکوفایی خلاقیت کودکان**، ترجمه حسن قاسم‌زاده و پروین عظیمی، دنیای نو، چاپ دوم، پاییز ۱۳۷۷.
۵- قاسم‌زاده، حسن. **برنامه‌ریزی درسی بر پایه یادگیری و تفکر خلاق**، فصلنامه پژوهش مهندسی، زمستان ۱۳۷۵.

6- Parnes Sidney J., Ruth B Noller & Angelo M. Biondi, *Guide to Creative Action*, Charles Scribner's Sons, New York, 1977.

7- Noller Ruth B, Sidney J Parnes, Angelo M. Biondi, *Creative Actionbook*, Charles Scribner's Sons, New York, 1977.

8- Isaksen Scot G., Brian Dorval, Donald Treffinger, *Creative Problem Solving: An Introduction*, Creative Learning, Sarasota, Florida, 1998.

9- J.P. Guilford, *Beyond the IQ*, Bearly Limited, Buffalo, NY, 1977.

10- Amabile Teresa M., *Creativity in Context*. Westview Press, Boulder, Colorado, 1996.

11- Amabile Teresa M., 'The Motivation to be Creative,' in Isaksen, Editor, *Frontiers of Creativity Reserch*, Bearly Limited, Buffalo, NY, 1987.

۱۲- آمابلی، ترزا. کارآفرینی خلاق و انواع شیوه‌های حمایت از آن،

ترجمه دکتر حسن قاسم‌زاده، فصلنامه پژوهش و مهندسی، بهار ۱۳۷۸.

۱۳- لند، جورج و بت جارمن، **آینده خلاقیت و خلاقیت آینده**،

حسن قاسم‌زاده، انتشارات نیلوفر، آبان ۱۳۷۹.

14- Land George A. *Grow or Die: The Unifying Principle of Transformation*, Dell Publishing Company, New York, 1973.